

PATKÓS VERONIKA – FARKAS ESZTER ¹

**BOLDOGOK A KORMÁNYPÁRTIAK
A KORMÁNYPÁRTHOZ KÖTŐDÉS ÉS A BOLDOGSÁG ÖSSZEFÜGGÉSE EURÓPÁBAN**

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.4.1>

ABSZTRAKT

A választói viselkedésről szóló irodalom igazolja, hogy a pártos kötődések nagy hatást gyakorolnak arra, hogy az emberek hogyan ítélik meg politikai eseményeket és hogyan értékelik az új politikai információt. A vonatkozó kutatási eredmények szerint az emberek alacsonyabbnak érzik a korrupció szintjét, jobban bíznak a kormányban, és elégedettebbek a politikai intézmények és a demokratikus rendszer teljesítményével, ha a számukra kedves párt van kormányon. Jelen cikkünk azt vizsgálja, hogy a pártos gondolatmankók ehhez hasonlóan működhetnek-e a politikai kontextuson kívül is, azaz, a kormányoldalhoz való pártos kötődés magasabb boldogságszinttel jár-e együtt. Az elemzés a European Social Survey 30 európai országot lefedő adatbázisát vizsgálja, 2002 és 2015 között. A regressziós modellek tanúsága szerint a kormánypárthoz közelálló boldogabbak, sőt, minél közelebb érzi magát egy válaszadó valamely kormányon lévő párthoz, annál boldogabb. Ezek az eredmények azt valószínűsítik, hogy a pártos érzelmek az élet nem politikai területére is jelentős hatást gyakorolhatnak

Kulcsszavak: boldogság, pártos motivált érvelés, European Social Survey

**BLESSED ARE THE INCUMBENTS
HAPPINESS AND PARTY ATTACHMENTS IN EUROPE**

ABSTRACT

Partisan attachments have a strong effect on how people perceive political actions and how they evaluate new political information. Accordingly, people perceive less corruption, have more trust in the national government, and are more satisfied with how political institutions and democracy work in their countries if their preferred party is in office. This paper investigates whether partisan cues have a similar effect outside the political world, namely, whether being attached to an incumbent party predicts one's happiness. The analysis uses data from the European Social Survey, including seven survey rounds from 30 European countries between 2002 and 2015. Regression models suggest that being attached to an incumbent party increases happiness. Moreover, the interaction effects show that the closer people feel to their preferred party, the larger the happiness gap is between government and opposition supporters. These results show that partisan motivations are in play in the non-political sphere of life as well, and they complement earlier research showing an intense, but short-term effect of winning an election on voters' happiness.

Keywords: happiness, partisan motivated reasoning, European Social Survey

¹ Patkós Veronika a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet tudományos munkatársa. Farkas Eszter a Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet tudományos segédmunkatársa.

BOLDOGOK A KORMÁNYPÁRTIAK

A KORMÁNYPÁRTHOZ KÖTŐDÉS ÉS A BOLDOGSÁG ÖSSZEFÜGGÉSE EURÓPÁBAN

Az elmúlt három évtizedben a politikatudósok visszatérően arról számoltak be, hogy a pártos elkötelezések világszerte gyengülnek és a pártok politikai jelentősége csökken (Wattenberg 1981; Dalton 2002; Mair 2013). Némely szerzők viszont úgy vélik, hogy bár fontos változások következtek be az utóbbi évtizedben a pártok és választók kapcsolatában, azt, hogy az emberek milyen véleményt alkotnak egy politikai esemény kapcsán, továbbra is nagymértékben a pártos kötődésük határozza meg. Számos kutatás rámutat például, hogy az emberek jelentéktelenebbnek értékelik a korrupciós eseteket, választási csalásokat vagy köztörvényes bűncselekményeket, amennyiben a saját politikai oldaluk politikusai a vétkesek (Anduiza–Gallego–Muñoz 2013; Claassen–Ensley 2016). Hasonlóképpen, az aktuálisan kormányon lévő pártok támogatói általában alacsonyabb szintű korrupciót érzékelnek, mint az ellenzékiek (Blais–Gidengil–Kilibarda 2015), és elégedettebbek a különböző politikai intézmények teljesítményével és a demokrácia minőségével is (Anderson–Guillory 1997; Blais–Gélineau 2007; Curini–Jou–Memoli 2012; Jilke 2017). Másrészt, az ellenzéki választók hajlamosabbak azt gondolni, hogy választási csalás következtében veszítették el a választást (Edelson et al. 2017), illetve általános-ságban kevésbé legitimnek érzékelni a választási folyamatot (Daniller 2016). Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a pártos kötődések továbbra is az identitás fontos részét képezik, és a pártos motivált érvelés jelenlétére utalnak.

A fent felsorolt szakirodalmi eredményekre támaszkodva, kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy a pártos motivációk – a politika területén túlterjedve – hatással lehetnek-e a szubjektív jóllétre. Abból indulunk ki, hogy ha a kormánypárti megkérdezettek pozitívabban gondolkodnak az országban zajló jelenlegi és jövőbeli politikai eseményekről, míg az ellenzékiek helyzetértékelése sötétebb és várakozásaik is pesszimistábbak, akkor ezek a különbségek közvetlenül megjelenhetnek-e az emberek boldogságszintjében. A hipotézisünk tehát az, hogy a (valamely) kormánypárt iránti elkötelezettség hozzájárul a magasabb boldogságszinthez, és hogy a pártos elkötelezettség erősödésével egyenes arányban nő a kormánypártiak és ellenzékiek közötti boldogságkülönbség.

A kutatás fontos adalékul szolgálhat a döntéshozói elszámoltathatósággal kapcsolódó kutatások számára, mivel a kormány-ellenzék táborok közti esetleges "boldogságzakadék" komoly kérdéseket vethet fel a politikai szereplők demokratikus elszámoltathatóságával kapcsolatban. Egy ilyen boldogságkülönbség megléte azon elképzeléseket támasztaná alá, amelyek megkérdőjelezzik, hogy a választók mennyire képesek objektív értékeléseket hozni a politikai teljesítménnyel kapcsolatban, és így esetlegesnek tekintik a demokratikus működés eredményességét (Achen – Bartels, 2016).

Tudomásunk szerint ez az első olyan kutatás, ami nemzetközi összehasonlításban vizsgálja a pártos elköteleződés és az egyéni boldogságszint közötti kapcsolatot. Bár ismerünk néhány korábbi eredményt arra vonatkozóan, hogy a választást megnyerő pártok támogatói lényegesen boldogabbak a választást követő napokban, mint a vesztes pártok támogatói (Gilbert et al. 1998; Wilson–Meyers–Gilbert 2003; Kinari et al. 2015; Pierce–Rogers–Snyder 2016), illetve, hogy ez a különbség kisebb mértékben, de az egész választási ciklusra kiterje-

dően fennállhat (Curini–Jou–Memoli 2012; Patkós–Vay–Farkas 2012; Tsutsui–Yamane–Ohtake 2017), a fenti kutatások többsége csupán egy-egy választás adatait vizsgálta, és némelyik mindössze pár tucatnyi kísérleti alany bevonásával készült. A hatás robusztusságának vizsgálata céljából a kutatásunk a European Social Survey (ESS) adatait használja fel, adatbázisunk 2002 és 2015 között 30 európai országból tartalmaz megfigyeléseket, így összesen több mint 200000 megkérdezett válaszait elemezzük. Ami az eredmények általánosíthatóságát és megbízhatóságát illeti, az adatbázisunk adta lehetőségek így messze túlmutatnak a korábbi, hasonló kérdést vizsgáló kutatások kínálta kereteken.

Számos fontos, a boldogság mértékében igazoltan jelentős hatású kontrollváltozó bevonása mellett a regressziós modelljeink igazolják, hogy a kormánypártiak boldogabbak az ellenzékieknél az egész választási ciklus során, és a különbség fokozottan érvényesül az erősen elkötelezettek körében. Az eredmények arra utalnak, hogy a pártos kötődés továbbra is erős szerepet játszhat az európaiak identitásában, és hatása túlmutathat a politikai témákon.

ELMÉLETI KERET

A boldogság és pártkötődés kapcsolatára vonatkozó elméletalkotás során csupán maroknyi tudományos munkára támaszkodhatunk, és ezek egyike sem kísérli meg, hogy az összefüggés lehetséges okait szisztematikusan bemutassa. Alapos kutatás során is csak mintegy tucatnyi, meglehetősen heterogén minőségű és fókuszú munkát találtunk, amelyekből kiindulhatunk. Némelyek közülük a választások lehetséges rövidtávú hatásaival foglalkoztak, míg mások a hosszútávúakkal, illetve különböznek abból a szempontból is, hogy a pártkötődés, az egy párthoz való ideológiai közelség vagy a szavazás hatását vizsgálták-e a személyes boldogságra vagy elégedettségre. A tanulmányok egy része igen kis mintán elvégzett kísérleti kutatáson alapul, vagy nem különösebben rangos lapokban, esetleg műhelytanulmányként publikált eredmény. A következőkben tehát ezekre a szempontokra is figyelemmel leszünk a kapcsolódó empirikus irodalom bemutatása során.

Ahogy fentebb említettük, a kapcsolódó kutatások egy része azt igazolta, hogy a választások rövidtávon erősen hatnak a boldogságra. Wilson szerzőtársaival (2003) a magukat a politika iránt érdeklődőnek tartó egyetemisták körében vizsgálta a kérdést. Bár a választás győzteseinek és veszteseinek boldogsága között a feltételezettel megegyező irányú különbséget találtak, a veszteseket nem hangolta le annyira a vereség, mint azt a választás előtt valószínűsítették. Hasonló eredményre jutott egy másik kismintás kérdőíves kutatás is (Gilbert et al. 1998): a megkérdezettek rendre túlbecsülték, hogy a választási vereség milyen mértékben hat majd a későbbi boldogságukra. Pierce és szerzőtársai (2016) egy nagyobb kérdőíves mintán igazolták a választások azonnali boldogsághatását, viszont arra jutottak, hogy ez a hatás néhány nap alatt eltűnik. Ehhez hasonló eredményre jutottak Kinari és szerzőtársai (2015) is a 2009-es japán választások hatásának elemzése során. Ezek a tanulmányok tehát azt mutatják, hogy a választások elvesztése egyrészt tényleg elszomorítja az érintetteket, másrészt nagyjából egy hét elteltével a választási eredmény már nem befolyásolja a boldogságukat.

Néhány tanulmány ezzel szemben arra mutat rá, hogy a választási eredmények hosszabb távon is hatnak a választók boldogságára, bár az általuk kimutatott hatás kisebb mértékű a fent leírt rövid távú hatásnál. Patkós és Vay–Farkas (2012) például a European Social Survey adatain kimutatták, hogy a magyar választók körében 2002 és 2010 között folyamatosan nőtt a különbség a kormánypárti és ellenzéki választók boldogság szintje között. Tsutsui és szerzőtársai (2017) pedig japán paneladatok vizsgálatával arra jutottak, hogy a kormánypárti szavazók éveken keresztül a kormányváltás után is szignifikánsan boldogabbak voltak az ellenzékieknél, és a különbséget nem magyarázták a személyiségvonások és attitűdök terén tapasztalható eltérések.

Más kutatók az adott kormányhoz való ideológiai közelállás szerepét vizsgálták, bár az eredmények etéren inkább vegyesek. Például Di Tella és MacCulloch (2005) tíz európai országra kiterjedő kutatásukban azt találták, hogy a kormányokhoz ideológiailag közelebb álló választók boldogabbak. Ezzel szemben Curini és szerzőtársai (2012) mintegy negyedszázadot felölelő és 70000 választó véleményeit elemző eredményei szerint ilyen hatás csak a mérsékelt pozíciójú kormányok esetében volt kimutatható, a radikális kormánypártok választóira nem volt érvényes, Dolan és szerzőtársai (2008) brit választási adatokat elemző kutatásukban pedig arra jutottak, hogy a csoportok közötti boldogságkülönbség elhanyagolhatóan kicsi.

Összefoglalva, vannak olyan empirikus eredmények, amelyek arra utalnak, hogy a pártkötődés összefügghet az emberek boldogságával, viszont a vonatkozó munkák egy része valójában nem erre a kérdésre fókuszált (lásd különösen Di Tella–MacCulloch 2005; Tsutsui–Yamane–Ohtake 2017), a célzottabban a kérdéssel foglalkozó kutatások pedig csupán egy-egy ország kontextusában vizsgálták a kérdést, ami nagyban csökkenti az eredmények általánosíthatóságát. A legmeggyőzőbb, összehasonlító kutatási designnal rendelkező kutatások (Di Tella–MacCulloch 2005; Curini et al. 2012) valószínűsítenek ilyen kapcsolatot, de nem igazolják azt teljeskörűen.

Hipotéziseink megfogalmazása során a pártos motivált érvelés (Green–Palmquist–Schickler 2004; Lebo–Cassino 2007; Jerit–Barabas 2012; Bolsen–Druckman–Cook 2014; Leeper–Slothuus 2014; Bisgaard 2015; Kahan 2016; a motivált szkepticizmusról lásd Taber–Lodge 2006) elméletéből indulunk ki, ami Kunda (1990) motivált érvelés elméletén alapul. Kunda szerint az emberek a véleményalkotás során két fő célt követnek, és ez a két cél könnyen összeütközésbe kerülhet egymással. Egyrészt szeretnék, ha érvelésük helytálló lenne (*accuracy goal*), másrészt, ha olyan végeredményre jutnának a folyamat végén, amire a meglévő beállítódásaik alapján elejétől fogva szerettek volna jutni (*directional goal*). Motivált érvelésnek hívjuk, amikor az érvelésünket a direkcionális cél irányítja, tehát amikor olyan módon torzítva dolgozzuk fel az információt és úgy irányítjuk a véleményalkotásunkat, hogy a kívánt végeredményre juthassunk.

Amikor pártos motivált érvelésről beszélünk, a pártosságot az identitás egy fontos elemének tekintjük, ami úgy formálja a gondolkodást, mint “egy prizma, amin keresztül az egyének a politikai valóságot látják” (Lebo–Cassino 2007: 719). Ebből a szemszögből nézve minden belpolitikai esemény fontos lehet az identitás szempontjából, és azt feltételezhetjük, hogy a pártidentitás minden, a politikához akár lazán kapcsolódó esemény megítélésében is szerepet játszhat. Tanulmányunkban pártos motivált érvelésnek (PMR) azt nevezzük, amikor a pártos identitásunk szempontjából különösen fontos, hogy egy bizonyos véleményre juthassunk egy téma kapcsán, így az érvelésünket ennek megfelelő módon alakítjuk. Természetesen a pártos érzések nem egyformán erősek mindenki esetében, vannak erősen pártos, kevésbé erős pártkötődésű és független, apolitikus világnézetű emberek is. Így azt várhatjuk, hogy a PMR erősebben jellemzi az erős pártkötődésűeket, míg kevésbé erősen jelentkeznek a kevésbé pártosak körében (Bisgaard 2015).

A PMR több egymással összefüggő csatornán keresztül éri el hatását. Egyik eszköze, hogy az emberek olyan forrásokból szeretnek informálódni, amelyek megerősítik őket a korábbi vélelmeikben (tehát az ő ízlésüknek megfelelő értelmezésben találják a híreket (Taber–Lodge 2006)). Egy másik eszköz, hogy az előzetes vélelmeikkel egybevágó bizonyítékokat erősebbnek érzik, míg az azokat cáfolóakat kevésbé tartják megbízhatóknak (*confirmation bias* és *disconfirmation bias* (lásd például Taber–Lodge 2006; Slothuus–de Vreese 2010)). Harmadrészt, a vélelmeikkel ellentétes, cáfolhatatlan bizonyítékkal szembesülve a választók végső mentesvárként gyakran a szelektív felelősségtulajdonítás eszközéhez fordulnak – például, tagadhatatlanul gyenge gazdasági eredményekkel szembesülve a politikai vezetők helyett kizárólag a külső környezetet okolják (Bisgaard 2015).

Abból kiindulva, hogy a kormánypárti és ellenzéki választók információs környezete, percepciói és értelmezései milyen nagymértékben és tendenciózan eltérnek egymástól, azt várhatjuk, hogy a kormánypártiak a belpolitika minden egyes mozzanatára vonatkozóan pozitívabb értékelésekkel fognak rendelkezni az ellenzékieknél. Egyszerűbben fogalmazva, az a várakozásunk, hogy a kormánypárti választók a pártos identitásuk védelme érdekében motiválva vannak rá, hogy úgy lássák, hogy az országukban jó dolgok történnek, míg ugyanezen okból az ellenzékiek arra motiváltak, hogy kételkedjenek és pesszimistábbak legyenek. Kutatási kérdésünk az, hogy ezek a pozitívabb és negatívabb értékelések hatnak-e a boldogságérzetre, tehát, a mindenkori kormánypártiak tendenciózan boldogabbak-e az ellenzékiekénél.

Ez alapján, hipotéziseink szerint, az inkumbens pártok támogatói boldogabbak az ellenzéki pártok támogatóinál (H1), és ez a boldogság különbség nagyobb az erős pártkötődésűek között, mint a gyenge pártkötődésűek körében (H2).

Az általunk vizsgált összefüggés magyarázatára az irodalomban megjelenik néhány további magyarázat is. Az alábbiakban három ilyen alternatív magyarázatot ismertetünk, bemutatva, hogy hogyan kívántuk a kutatás tervezése során kizárni, hogy az esetlegesen általunk talált hatást ne a PMR, hanem ezek valamelyike okozza.

Az első elmélet az egyes pártos csoportok értékei és preferenciái közötti alapvető különbségekből indul ki (Gerber–Green 1999; Bullock 2009). Az elmélet képviselői hangsúlyozzák, hogy a Downs-i koncepció értelmében az egyének önálló közpolitikai preferenciákkal rendelkeznek, és azt a pártot választják, amely ezekhez a preferenciákhoz a legközelebb áll (Downs 1957). Mivel okkal gondolhatjuk, hogy a kormánypártok által bevezetett intézkedések megegyeznek az őket támogató választók preferenciáival, valamint hogy ezek az intézkedések alapvetően a kormánypárti szavazóknak kedveznek majd, azok vélhetően az életkörülményeik javulását is eredményezik. Ennek a magyarázatnak a nem-materiális olvasata szerint (amelyet Di Tella és MacCulloch (2005) “pártos hipotézisnek” nevez) a kormánypárti szavazók magasabb boldogsága a kormányhoz való ideológiai és értékrendbeli közelségből fakad. Eszerint az érvelés szerint a kormánypárti szavazók azért boldogabbak, mert “az általuk ideálisnak tartott közpolitikai intézkedések valósulnak meg” (Tsutsui–Yamane–Ohtake 2017: 5), hiszen ezek az ügyek (mint például az azonos neműek házassága vagy az abortusszal kapcsolatos szabályozások) fontosak számukra és a referenciacsoportjuk számára, függetlenül attól, hogy származik-e konkrét materiális, gazdasági hasznuk az adott intézkedésből vagy sem. Noha racionális és utilitarista megközelítések szempontjából az anyagi haszonnal kapcsolatos magyarázat kézenfekvőnek tűnik, korábbi kutatások során sem Di Tella és MacCulloch (2005), sem pedig Kinari és szerzőtársai (2015) nem mutattak ki erre vonatkozó szignifikáns hatást. A pártos motivációkkal kapcsolatos hipotézis tesztelése céljából, illetve annak érdekében, hogy ezt a lehetséges hatást a racionális magyarázatoktól elkülönítsük, modelljeinkbe számos, a válaszadók eltérő életkörülményeit mérő változót is bevonunk, az ideológiai magyarázat tesztelésére pedig szerepeltetjük a kormánytól vett ideológiai távolságot.

A második alternatív magyarázat szerint az emberek “egyszerűen szeretnek nyerni” (Di Tella–MacCulloch 2005: 381), azaz önmagában az a tény, hogy a nyertesek vagy a vesztesek közé tartoznak-e, jelentős hatással van az emberek hangulatára. Ez a hatás egy győztes sportfogadást vagy lottónyereményt röviden követő élményhez hasonlítható, amikor is szinte elhanyagolható az egyének csoportkötődése. Ebből a nézőpontból a választási győzelem még akkor is növeli az egyének boldogságát, ha nem kötődnek különösebben a kormánypárthoz, melyre a szavazatukat adták. Ez az elmélet azokkal a kutatási eredményekkel áll összhangban, amelyek kimutatták ugyan különbséget kormánypárti és ellenzéki szavazók boldogsága között, de amelyek szerint ez a hatás rövid idővel, maximum egy héttel a választásokat követően eltűnik (Gilbert et al. 1998; Wilson–Meyers–

Gilbert 2003; Álvarez-Díaz–González–Radcliff 2010; Kinari et al. 2015; Pierce–Rogers–Snyder 2016). Mintánkban átlagosan két évvel a választások után készültek az interjúk, és kevesebb, mint az interjúk fél százaléka készült a választásokat követő egy hónapon belül. Az egyszerűség kedvéért a választásokat követő egy hónapban lekérdezett válaszadókat nem szerepeltettük az elemzésben, hogy kizárjuk annak lehetőségét, hogy a két csoport között esetlegesen csupán e rendkívül rövid távú, a szakirodalomban *'honeymoon effect'*-ként szereplő hatás okozzon különbséget. Továbbá, elemzésünkben külön vizsgáljuk azokat, akik valamelyik oldalra szavaztak és azokat, akik a kérdés pillanatában érzelmileg kötődnek a kormányzó vagy ellenzéki pártokhoz – amely nem feltétlenül jelenti, hogy ezekre a pártokra adták voksukat a korábbi választások alkalmával.

Egy lehetséges harmadik, nem politikai magyarázat szerint a kormánypártot támogató egyének eleve boldogabb személyiséggel rendelkeznek, és így a boldogságuk politikai kontextustól független. Ez a magyarázat az egy-egy ország-esetről szóló kutatások esetében valószínűbb eshetőségként merül fel – bár történetesen Tsutsui és szerzőtársai cáfolták (2017) ezt az általuk vizsgált japán esetre vonatkozóan –, viszont az általunk alkalmazott kutatási design jelentősen csökkenti ennek a magyarázatnak a valószínűségét. Mivel a mintánk hét adatfelvételi hullám 138 ország-évet tartalmazza, így a mintánkban szereplő kormánypárti és ellenzéki táborok minden szempontból rendkívül heterogének. E hét hullám által felölelt időben számos kormányváltás történt a vizsgált 30 országban, így ugyanazok az emberek a különböző lekérdezésekben a kormányváltások miatt hol ellenzékinek, hol kormánypártinak számíthatnának. Ez alapján, bár teljes mértékben nem kizárható, de mégsem valószínű, hogy egy esetleges kormánypártiak és ellenzékiek közti különbség e két rendkívül heterogén és állandóan változó összetételű tábor támogatói közötti véletlen, de szisztematikus személyiségkülönbségekből fakadjon.

Végül, a fordított okság problémáját is fel kell vetnünk, amit szintén megpróbáltunk kezelni, mégpedig a korábbi pártpreferencia (azaz a legutóbbi választásokon leadott szavazat) független változóként való szerepeltetésével a pillanatnyi pártszimpátia helyett.

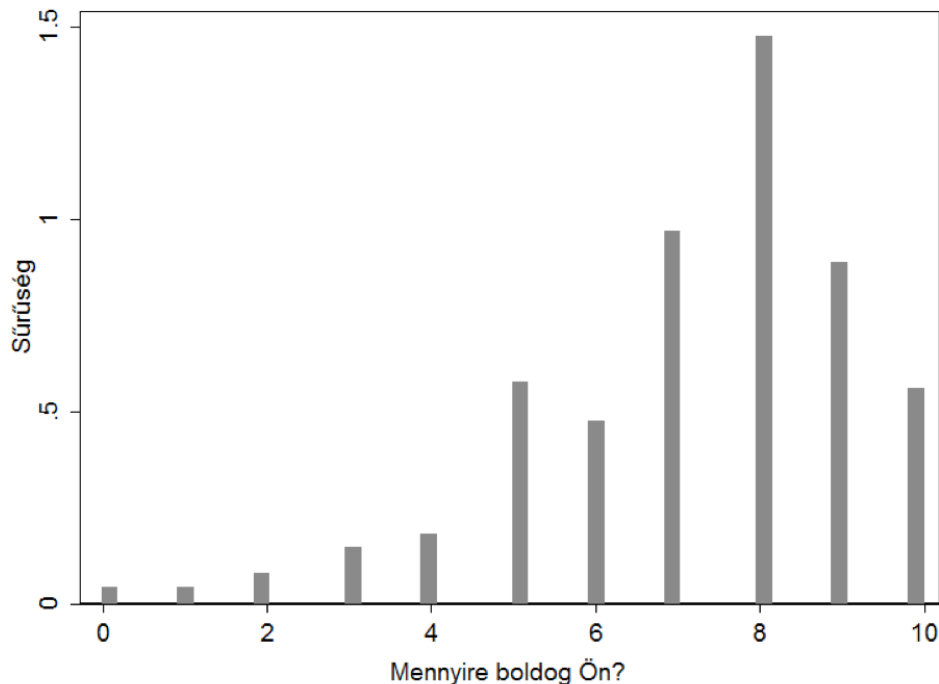
Összefoglalva, noha a feltételezett összefüggés mögötti elméleti magyarázat oksági természetű viszonyt feltételez, a rendelkezésünkre álló kérdőíves módszerekkel a boldogság és a pártkötődés közötti oksági kapcsolat bizonyítása természetesen nem lehetséges. Elemzésünkben mindenesetre megkíséreljük, hogy a legkézenfekvőbb nem politikai jellegű magyarázatokat (pusztán a választási győzelem hatását a boldogságra, illetve a győztesek és vesztesek közötti attitűd- és személyiségbeli különbségeken alapulókat), az ideológiai-közpolitikai közelségen alapuló magyarázatokat, illetve a fordított okság lehetőségét is minél kisebbre csökkentjük, amennyire az eszközeink megengedik.

ADATOK ÉS VÁLTOZÓK

A hipotéziseinket a European Social Survey első hét hullámának összesített adatain teszteltük, az adatbázis az Európai Gazdasági Térség 30 országára vonatkozóan tartalmaz adatokat, a 2002 és 2015 közötti időszakból. Bár néhány lekérdezés egyes további országokra is kiterjedt (Albánia, Koszovó, Izrael, Oroszország, Törökország és Ukrajna), ezeket az eseteket két ok alapján végül kizártuk az elemzésből. Az egyik, hogy az EGT tagállamaira korlátozva az elemzést, azok hasonló történeti, kulturális és politikai háttere miatt a nem modellezhető heterogenitás szintje alacsonyabban tartható az elemzés során. Másrészt, az EGT-n kívül eső országok többségében nem liberális demokráciák, így a politikai környezet nem feltétlenül kedvez annak, hogy a (főként az ellenzéki gondolkodású) megkérdezettek valóban őszintén válaszoljanak a politikai preferenciáikat, vélekedéseiket firtató kérdésekre.

Mivel nem minden ország vett részt minden lekérdezésben, az egyesített adatbázis 138 ország-évet ölel fel, és összesen 260 894 megkérdezett válaszait tartalmazza. Ezt a 138 ország-év esetet a Függelék F1. táblázata

1. ábra. A függő változó eloszlása

összegzi. Ennek megfelelően, illetve további változók hiányzó adatai miatt, a regressziós modellek 106982 és 211969 közötti számú válaszadó adatait vizsgálják. Mivel kutatási kérdésünk alapvetően a választások esetleges hosszútávú boldogsághatására vonatkozik, és a korábbi kutatások a választásokat követő legfeljebb egy-két hetes időtávon belül találtak szignifikáns boldogságkülönbséget az ellenzékiek és a kormánypártiak között, kizártuk az elemzésből azokat a válaszadókat, akiket kevesebb mint 30 nappal a választások után kérdeztek meg. Ez az egész minta kevesebb mint 0,5%-át érintette.

Függő változó

A boldogság számszerűsítésére a kérdőívben szereplő, közvetlenül a boldogságra irányuló kérdést használtuk. A résztvevőknek tehát azt a kérdést kellett megválaszolniuk, hogy *“Mindent egybevéve, Ön mit mondana, mennyire boldog?”* egy olyan tizenegyfokú skálán, ahol a 0 nagyon boldogtalan, a 10 pedig nagyon boldogot jelent. Elemzésünk során abból indulunk ki, hogy a fenti kérdésre adott válaszok elfogulatlanok és megbízhatóak, tehát valóban jellemzőek a megkérdezettek jóllétére. A változó eloszlása balra ferde, átlaga 7,23, tehát az elemzésben szereplők összességében inkább boldogok, mint boldogtalanok voltak.² A függő változónk eloszlását az 1. ábra mutatja.

Független változók

A pártkötődés vizsgálatára két megközelítést is használtunk. Egyrészt, vizsgáltuk, hogy a lekérdezés idején kormányon lévő vagy ellenzékben lévő párthoz érezte-e magát közel a megkérdezett (amennyiben volt olyan párt, amelyhez közel érezte magát). A kérdés pontos megfogalmazása az ESS kérdőívében: *„Van-e olyan politikai párt, amely közelebb áll Önhöz, mint a többi?”*. Ha erre „igen” választ adott a kérdezett, a kapcsolódó

² Érdemes megjegyezni, hogy a boldogság skála megfelelő értelmezése tudományos vita tárgya, tehát a pszichológusok általában ordinális, míg a közgazdászok intervallum skálaként értelmezik. Ferrer-i-Carbonell és Frijters (2004) szerint viszont mindegy, hogy melyik megközelítést követjük, mivel elemzésünkben a különböző feltevéseknek megfelelő, eltérő módszerekkel nagyon hasonló eredményekre jutottak.

kérdés, hogy „*Melyik ez a párt?*” A kérdőív e kérdéshez fűzött magyarázó megjegyzése értelmében („*in the sense of the party one most identifies or sympathises with or is most attached to, regardless of how one votes*”) a továbbiakban a “szimpatizál”, “közel érzi magát”, “kötődik” kifejezéseket szinonimaként alkalmazzuk, és minden esetben erre a változóra utalunk velük.

Másrészt, az eredményeink robusztusságának vizsgálata érdekében, a legutóbbi választásokon leadott szavazat alapján is elvégeztük ezt a besorolást, mivel lényegesen többen tudnak vagy hajlandók arra a kérdésre válaszolni, hogy mely pártra szavaztak legutóbb, mint hogy melyik párthoz érzik magukat közel. Korábbi kutatások azt mutatják, hogy a pártválasztás és a pártkötődés az európai választók esetében nagy mértékben átfedő fogalmak (Dalton–Weldon 2007: 181–182).

Annak érdekében, hogy világosan megkülönböztethessük egymástól a fenti változók alapján a kormánypárti és ellenzéki érzelműeket, minden olyan esetet ki kellett zárunk az elemzésből, amelyekben nem lehetett eldönteni, hogy a kettő közül valaki melyik kategóriába tartozik. Tehát minden olyan esetet kizártunk, ahol a lekérdezés a választások során, illetve a választások és az új kormány megalakulása közötti időszakban zajlott. Két kormányátalakítás is lekérdezési időszakokra esett, így két olyan kisebb párt támogatóit is ki kellett zárunk az elemzésből, akik ekkor léptek ki a kormányból (a Pim Fortuyn párt támogatóit a 2002-es holland mintából, és a Centrista Párt támogatóit a 2010-es francia mintából). A kormányok összetételére vonatkozó adatokat a Comparative Political Data Set projektől kölcsönöztük (Armingeon et al. 2016). Ezek alapján soroltuk be a megkérdezetteket a “kormánypárti”, “ellenzéki” és a “független” kategóriákba, ez utóbbiak közé azok tartoztak, akik nem állnak közel egyik párthoz sem, illetve nem vettek részt a választásokon. Akik megtagadták a válaszadást, azokat pedig kizártuk az elemzésből.

A pártkötődés erősségét azzal mértük, hogy mennyire érzi magához közel a megkérdezett az általa kedvelt pártot. Az erre vonatkozó kérdést egy négyfokozatú skálán válaszolták meg, ahol a 0 az “egyáltalán nem áll hozzá közel”-t, a 3-as pedig a “nagyon közel áll hozzá”-t jelenti.

Mivel felmerülhet, hogy egy négyfokozatú skála nem eléggé finom egy lineáris becsléshez való alkalmazáshoz, így a hatás robusztusságának ellenőrzése érdekében az eredeti változót dummy változóvá alakítottuk, és egyes modelljeinkben a kevésbé kötődők 0 értékkel, míg az erősen vagy nagyon erősen kötődők 1-es értékkel szerepelnek.

Kontrollváltozók

A boldogsággal kapcsolatos tanulmányok eredményei szerint az egyének boldogságát – a genetikai tulajdonságokon túl – életkörülményeik és különböző szocio-demográfiai tényezők is nagyban meghatározzák. Ezen tényezők többsége az egyének pártpreferenciáját is szignifikánsan magyarázza, például, elsősorban a leginkább kedvezményezett társadalmi csoportok támogatják a fennálló *status quot*, azaz ők azok, akik a legnagyobb valószínűséggel szavaznak a kormánypártokra. Így joggal gondolhatjuk, hogy a magasabb egyéni boldogságszintet eredményező körülmények bizonyos mértékben egyúttal a kormánypártra szavazáshoz is hozzájárulhatnak. Annak érdekében hogy a pártkötődés boldogságra gyakorolt hatását elkülönítsük modelljeinkben, számos magyarázó változót vontunk be, amelyek a boldogságot és a pártpreferenciát is magyarázhatják.

A magyarázó változók kiválasztásakor nagyban támaszkodtunk Dolan, Peasgood és White (2008) átfogó, az egyéni boldogságszintet befolyásoló tényezőkről szóló összefoglaló tanulmányára. Ahogy azt a szerzők is hangsúlyozzák, az egyének abszolút és relatív jövedelmi helyzete, egészségi állapotuk, személyes és közösségi kapcsolataik, munkaerőpiaci státuszuk valamint családi állapotuk azok a tényezők, amelyek a vonatkozó

kutatások eredményei szerint meghatározó szerepet játszanak abban, mennyire vallják magukat boldognak. Annak érdekében, hogy a kormánypárthoz való kötődés boldogságra gyakorolt hatását elkülönítsük modelljeinkben, a fentiekén túl kontrollváltozóként szerepeltetjük a válaszadók életkorát, nemét, iskolázottsági szintjét, hogy diszkriminált csoport tagjának érzik-e magukat, illetve a válaszadók relatív ideológiai pozícióját is. Az alábbiakban részletesen bemutatjuk az egyes magyarázó változók mérési módszerét, valamint minden esetben kitérünk arra, milyen kapcsolatot feltételezünk az adott magyarázó változó és a modelljeink függő változója, az egyének boldogsága között.

Jövedelem. A vonatkozó tudományos kutatások konzisztensen igazolják a boldogság és a jövedelem közötti pozitív kapcsolatot. Elemzésünkben a válaszadók szubjektív jövedelmi helyzetét és a boldogság kapcsolót vizsgáljuk, azaz nem a konkrét jövedelmüket, hanem a saját maguk által érzékelt jövedelmi helyzetet vesszük figyelembe. Ennek az egyik fő oka hogy kiküszöböljük az abszolút jövedelemet mérő változó mérésének változásaiból, illetve a nagymértékű adathiányból fakadó problémákat. Mivel a válaszadók – érthető módon – kevésbé szívesen vallják be a kérdezőbiztosoknak, hogy mennyit keresnek, mint hogy mennyire könnyen jönnek ki a jövedelmükből, az előbbi változó esetében körülbelül a lekérdezések negyedében nem szerepel érvényes válasz, míg az utóbbi változó esetében szinte elhanyagolható az adathiány.

Egészség. Az egészségesebb emberek várhatóan boldogabbnak vallják magukat. Az erre vonatkozó változó az egyének szubjektív egészségi szintjét méri, ahol az 1-es érték *“nagyon rossz”*, az 5-ös érték pedig *“nagyon jó”* érzékelt egészségi állapotot jelöl.

Szociális élet. Az aktív szociális étellel bíró egyének boldogabbnak azoknál, akiknek kevés emberrel van személyes kapcsolatuk. A társas aktivitást mérő változó arra kérdezi rá, milyen gyakran jár társaságba a kérdezt a hozzá hasonló korúakhoz képest. A válaszlehetőségek 1-től 5-ig terjedő skáláján az 1 a *“sokkal ritkábban, mint mások”*, az 5 a *“sokkal többször, mint mások”* válaszokat jelölik.

Bizalom/társadalmi tőke. Minél inkább bízunk valaki más emberekben, annál boldogabbnak vallja magát. Éppen ezért a válaszadóknak a többi emberhez való hozzáállását is szerepeltettük modelljeinkben. A vonatkozó változó értéke 0, ha a válaszadó szerint *“nem lehetünk elég óvatosak”*, és 10, ha a válaszadó szerint *“a legtöbb ember megbízható”*.

Munkanélküliség. A munkával nem rendelkező egyének várhatóan kevésbé boldogok azoknál, akik a munkaviszonyukból kifolyólag biztos jövedelemmel, napi rutinnal, feladatokkal és esetleg sikerélményekkel rendelkezhetnek. A munkanélküliséget mérő dummy változó 1-et vesz fel, ha a válaszadó az elmúlt hét napban nem rendelkezett munkaviszonnyal.

Diszkrimináció. A társadalmi integrációra vonatkozó tudományos eredményekből kiindulva azt várjuk, hogy amennyiben a válaszadó diszkriminált társadalmi csoport tagja, az negatív hatással lesz a boldogságára. Az erre vonatkozó dummy változó abban az esetben vesz fel 1-et, ha a válaszadó úgy nyilatkozott, olyan csoport tagjának tartja magát, amelyet hátrányos megkülönböztetés ér az adott országban.

Családi állapot. A családi állapot és boldogság közötti kapcsolatra vonatkozóan a szakirodalom eredményei ellentmondásosak. Ennek oka részben az, hogy különböző módon kódolják a családi állapotot mérő változót, illetve a választott referencia kategóriák is eltérőek az egyes tanulmányokban (Dolan–Peasgood–White 2008). Összességében elmondható, hogy azok, akik hosszútávú kapcsolatban élnek, szignifikánsan boldogabbnak azoknál, akik nem rendelkeznek stabil párkapcsolattal, illetve hogy a partnerük elvesztése jelentősen csökkenti az egyének boldogságát. A családi állapotra való kontrollálás érdekében három dummy változót vontunk

be a modelljeinkbe: házas, elvált és özvegy, a referencia kategóriába pedig azok tartoznak, akik még soha nem voltak házasok.

Iskolázottság. Számos kutatás fordított U alakú kapcsolatot azonosított a boldogság és az iskolázottság között (Hartog–Oosterbeek 1998) (azaz a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők boldogabbnak bizonyultak az alacsony és a magas iskolázottságú embereknél), noha az iskolázottság hatása modellenként változhat annak fényében, milyen kontrollváltozókat tartalmaznak. Modelljeinkben az iskolában eltöltött évek száma szerepel, illetve annak négyzetes formája is; előbbi esetén pozitív, utóbbi esetén negatív kapcsolatot feltételezünk a függő változóval.

Vallásosság. A vallásosság és boldogság közötti kapcsolatot vizsgáló tanulmányok jelentős része a vallásosság pozitív hatását azonosította az egyének boldogságára (Lewis et al. 1997; Lewis–Maltby–Burkinshaw 2000; Lewis–Maltby–Day 2005). A regressziós modelljeinkbe bevont, vallásosságot mérő magyarázó változó 0 értéket vesz fel ha a válaszadó *“egyáltalán nem vallásos”*, és 10-es értéket ha a válaszadó *“nagyon vallásos”*.

A kormánytól való ideológiai távolság. A pártos motiváció szerepére vonatkozó hipotézisünk tesztelése céljából az egyének ideológiai preferenciára is kontrollálunk, hiszen azok, akik ideológiai szempontból közel érzik magukat az inkumbens párt(ok)hoz, a racionális érvelésből kiindulva nagyobb valószínűséggel elégedettek a kormány közpolitikai intézkedéseivel. Azaz, a kormányhoz való ideológiai közelség egyúttal magasabb boldogságszintet is eredményez. Mivel az európai kormánypártok bal-jobb ideológiai skálán elfoglalt pozíciójáról nincs olyan elérhető adatbázis, ami az elemzési céljainknak megfelelne, a kormányok ideológiai pozícióját a *medián szavazójuk ideológiai pozíciójának proxy* változójával mérjük. A bal-jobb skálán elfoglalt ideológiai pozíciót egy 11 fokú skála méri. A várakozásoknak megfelelően az ideológiai távolságot mérő változó negatívan korrelál a kormánypártra való szavazással ($r=-0,301$; $p=0,000$), valamint a kormánypárthoz való érzelmi közelséggel is ($r=-0,313$; $p=0,000$). Azaz minél távolabb van a válaszadó a kormánypárt medián szavazójának ideológiai pozíciójától, annál kisebb a valószínűsége, hogy a kormánypártra szavaz.

Nem. A válaszadó nemének boldogságra gyakorolt hatásával kapcsolatban nem egységes a szakirodalom; míg néhány tanulmány szerint a nők boldogabbnak a férfiaknál (Hartog–Oosterbeek 1998), más tanulmányok a kor, nem és boldogság közötti interakciós kapcsolatot hangsúlyozzák (Inglehart 2002).

Kor. A vonatkozó tanulmányok egybehangzóan a kor és a boldogság közötti U-alakú kapcsolat meglétét bizonyítják. Azaz, noha a boldogság szintje a kor előrehaladtával csökken, a fiatalok és az idősek is boldogabbnak a középkorú embereknél, és ez a kapcsolat megmarad a jövedelem, iskolázottság és egészségre való kontrollálást követően is (Blanchflower–Oswald 2008; Frijters–Beatton 2012; Lelkes 2017). Az iskolázottsághoz hasonlóan a kor változót is szerepeltettük modelljeinkben négyzetes formában is.

Alkalmazott elemzési módszer

Mivel a kérdéseink az egyéni szintre vonatkoznak, ebben a tanulmányban nem foglalkozunk azokkal a különbségekkel, amelyek országos szinten befolyásolhatják a boldogságot (pl. átlaghőmérséklet, napsütéses órák száma, az ország népsűrűsége, az egészségügyi rendszerének minősége, a közbizalom szintje, stb.). Annak érdekében, hogy ezek a különbségek ne okozzanak problémát az adatok összesített kezelésénél, hipotéziseinket az ország- és évhatásokat rejtett dummy változókként bevonó, így azok hatását is felszívó OLS regressziós modellekkel (*ordinary least squares regression absorbing indicators*) teszteljük, a robusztus standard hibákat az ország-évekre klaszterezve. A regressziós elemzés során a kormánypárti és ellenzéki szimpatizánsokat hasonlítjuk össze. Mivel tisztában vagyunk azzal, hogy így számos megfigyeléssel csökken az adatbázisunk, hiszen sok

válaszadó egyetlen olyan pártot sem jelölt meg, amelyhez közel érezné magát, így az 1. modellben kormánypárti és ellenzéki szimpatizánsokat különböztetünk meg, míg a 2. modellbe bevonjuk azokat is az elemzésbe, akik egyik politikai párthoz sem érzik közel magukat.

A 3. modellben a kormánypárttal való szimpatizálást interaktáljuk a pártkötődés erősségével. A második hipotézisünknek megfelelően pozitív korrelációt feltételezünk ezen interakciós tényező esetén, azaz minél közelebb érzi magát a válaszadó egy adott párthoz, annál nagyobb mértékben fog különbözni a boldogság szintje egy hozzá hasonló tulajdonságokkal bíró, de vele nem azonos politikai oldalon álló válaszadó boldogságától. A 4. modellünkben pedig, a fentebb bemutatott okokból, a párthoz való közelséget dummy változó formájában szerepeltetjük.

AZ ADATELEMZÉS EREDMÉNYEI – BOLDOGABBAK-E A KORMÁNYPÁRT IRÁNT ELKÖTELEZETT VÁLASZADÓK?

Az 1. táblázat a regressziós modellek boldogságra vonatkozó becsléseit tartalmazza. Ahogy az eredményekből látható, a kontrollváltozók bevonása mellett is mérsékelt de szignifikáns a kapcsolat a kormánypárthoz való kötődés és a boldogság között. Azon válaszadók, akik a kormánypárt iránti kötődésüket fejezték ki, átlagosan 0.120, illetve 0.114 ponttal boldogabbak az ellenzéki kötődésű válaszadóknál (az 1. és 2. modellben, utóbbi tartalmazza a pártkötődést nem kinyilvánító válaszadókat is).

1. táblázat. A válaszadók boldogságát becsülő lineáris regressziós modellek.

	(1)	(2)	(3)	(4)
Kormánytól vett ideológiai távolság	0.024***	0.018***	0.023***	0.024***
	(0.005)	(0.004)	(0.005)	(0.005)
Kormánypárthoz közel áll ^a	0.120***	0.114***	0.019	0.080***
	(0.017)	(0.019)	(0.039)	(0.027)
Nem áll közel egyik párthoz sem ^a		0.004		
		(0.018)		
Mennyire áll közel			0.026**	
			(0.013)	
Kormánypárthoz közel áll ^a × Mennyire áll közel			0.060***	
			(0.019)	
Mennyire áll közel (dummy)				0.020
				(0.021)
Kormánypárthoz közel áll ^a × Mennyire áll közel (dummy)				0.066**
				(0.029)
Szubjektív jövedelmi helyzet	0.441***	0.468***	0.441***	0.442***
	(0.019)	(0.017)	(0.019)	(0.019)
Másokba vetett bizalom	0.083***	0.083***	0.082***	0.082***
	(0.005)	(0.004)	(0.005)	(0.005)
Szociális kapcsolatok	0.192***	0.206***	0.193***	0.194***
	(0.011)	(0.010)	(0.012)	(0.012)
Egészségi állapot	0.433***	0.443***	0.434***	0.434***
	(0.014)	(0.013)	(0.014)	(0.014)

	(1)	(2)	(3)	(4)
Munkanélküliség	-0.362***	-0.294***	-0.360***	-0.360***
	(0.037)	(0.029)	(0.038)	(0.038)
Vallásosság	0.039***	0.045***	0.039***	0.039***
	(0.004)	(0.003)	(0.004)	(0.004)
Iskolázottság	0.008	0.010	0.006	0.007
	(0.010)	(0.008)	(0.010)	(0.010)
Iskolázottság2	-0.001*	-0.001**	-0.001	-0.001*
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
Nő ^b	0.104***	0.109***	0.103***	0.102***
	(0.015)	(0.014)	(0.015)	(0.015)
Kor	-0.045***	-0.045***	-0.046***	-0.046***
	(0.003)	(0.002)	(0.003)	(0.003)
Kor2	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
Diszkriminált csoport tagja	-0.309***	-0.353***	-0.306***	-0.305***
	(0.040)	(0.028)	(0.041)	(0.041)
Házás ^c	0.513***	0.508***	0.519***	0.519***
	(0.025)	(0.022)	(0.025)	(0.025)
Elvált ^c	-0.040	-0.073***	-0.043	-0.042
	(0.037)	(0.026)	(0.037)	(0.037)
Özvegy ^c	-0.248***	-0.251***	-0.243***	-0.243***
	(0.036)	(0.031)	(0.036)	(0.036)
Konstans	3.825***	3.648***	3.800***	3.819***
	(0.141)	(0.118)	(0.138)	(0.139)
N	113587	211969	106982	106982
R-négyzet	0.245	0.246	0.248	0.248

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

a Referencia kategória: ellenzéki

b Referencia kategória: férfi

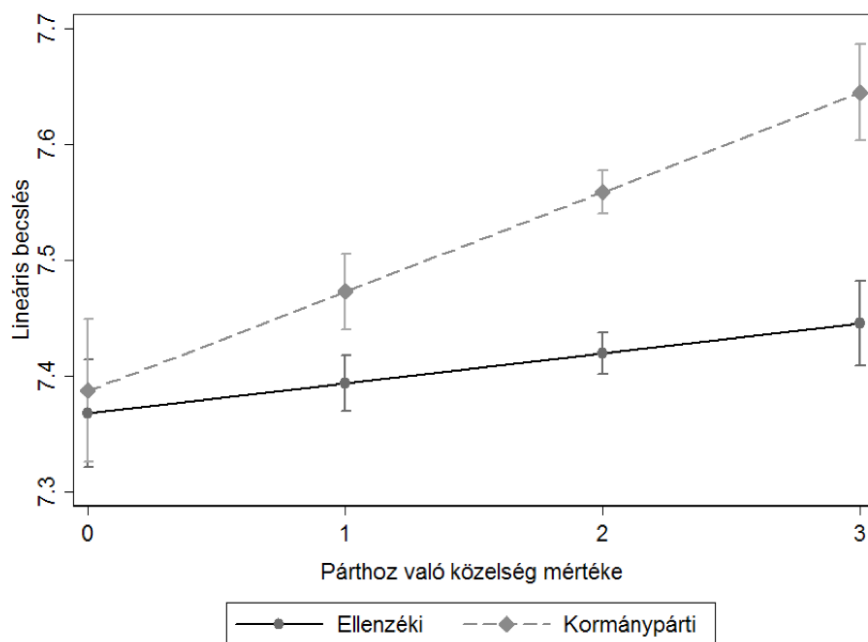
c Referencia kategória: egyedülálló

A táblázat az ország- és év fix hatásokat figyelembe vevő lineáris regresszió együtthatóinak értékeit, illetve zárójelben az ország-évekre klaszterezett robosztus standard hibákat tartalmazza.

A 3. modellben szereplő interakciós tényező szignifikáns együtthatója szerint minél erősebb az adott párt iránti kötődés, annál nagyobb a különbség kormánypárti és ellenzéki szimpatizánsok boldogsága között. A marginális hatásokat a 2. ábra szemlélteti. Ahogy az ábrán is látható, azon kormánypárti és ellenzéki válaszadók boldogsága között nincs jelentős különbség, akik nem érzik közel magukat a választott párthoz.³ A két csoport közötti különbség viszont már a gyenge pártkötődésűek között is szignifikáns, és a pártkötődés erősödésével ez a "boldogság szakadék" tovább növekszik. Figyelembe véve az összes kontrollváltozó hatását, az erős kötődésű kormánypárti és ellenzéki szavazók becsült boldogsága közötti különbség több mint 0.2 pont. Ez az eredmény azért is különösen fontos, mert nagyban csökkenti annak az esélyét, hogy a boldogság és a pártkötődés közti összefüggés valamely más, nem pártkötődés-alapú elmélettel magyarázható lenne.

³ A válaszadók ezen csoportja viszonylag speciális, hiszen igennel feleltek arra a kérdésre, hogy "van-e olyan párt, amely közelebb áll Önhöz, mint a többi?", meg is nevezték ezt a pártot, azonban az arra vonatkozó kérdésre, hogy mennyire szimpatizálnak ezzel a párttal, már azt felelték hogy "egyáltalán nem". Ebben a csoportban az érvényesen válaszolók csupán mintegy 2,4%-a tartozott.

2. ábra. A pártkötődés marginális hatása az ellenzékiek és a kormánypártiak boldogságára, 95%-os konfidencia intervallummal.

A kontrollváltozók együtthatói szignifikánsan magyarázzák a boldogság varianciáját, és a hatás iránya többnyire a várakozásoknak megfelelően alakul. Az eredményekből láthatjuk, hogy a jövedelem, a bizalom, a szociális élet, a jó egészségi állapot, a vallásosság növekedése magasabb boldogságszintet eredményez, ahogy az is, ha nő vagy házasságban élő a válaszadó. Ezzel szemben a munkanélküliek, az elváltak és az özvegyek boldogtalanabbak. Ezen felül a modellek együtthatói a kor U alakú, valamint az iskolázottság fordított U alakú hatását is igazolják.

Az egyetlen független változó, amelynek hatása ellentmond az eredeti várakozásainknak, a kormány ideológiai pozíciójától vett távolság. Ebben az esetben az együttható értéke – meglepő módon – pozitív, azaz minél távolabb áll a válaszadó a kormány ideológiai pozíciójától, annál boldogabb. Ez az eredmény ellentétes Di Tella és MacCulloch (2005) kutatási eredményeivel is. Ugyanakkor alátámasztja a pártos motivációkkal kapcsolatos hipotézisünket, hiszen ez alapján nem feltételezhetjük, hogy a kormánypárthoz kötődő válaszadók magasabb boldogsága abból fakadna, hogy az általuk preferált közpolitikai intézkedéseket valósítják meg. Néhány további modellt is teszteltünk annak érdekében, hogy magyarázatot találjunk az ideológiai távolság és a boldogság közötti pozitív kapcsolatra, és az összefüggés nem bizonyult különösen robusztusnak, időnként a hatásnak mind a szignifikanciája, mind az iránya változott. Mindenesetre, ez az összefüggés mindenképpen megérdemli, hogy későbbi kutatások tárgyául szolgáljon. Véleményünk szerint az itt megjelenő különbség fakadhat abból is, hogy az ideológiailag közelebb álló kormányokkal szemben az embereknek magasabbak az elvárásaik, de ezt a feltételezést ezeken az adatokon nem tudtuk vizsgálni. Az is lehetséges, hogy a választók többségének egy jobb-bal skálán nehezebbre esik elhelyezni az ideológiai álláspontját, illetve, hogy többségük nem rendelkezik olyan kikristályosodott ideológiai nézetrendszerrel, ami a közpolitikai preferenciáival szoros kapcsolatban állna. Visszatérve az itt vizsgált fő kérdéshez, az mindenesetre megállapítható, hogy a kormánypárti és ellenzéki kötődésű szavazók boldogsága közötti különbség *nem a közöttük lévő ideológiai különbségekből fakad*, mint ahogy azt néhány korábbi munka feltételezte.

Végül, az eredmények robusztusságának ellenőrzése céljából, hipotéziseinket nem csak a párthoz kötődés, de a pártra szavazás figyelembevételével is teszteltük. Az alkalmazott regressziós eljárás és a bevont

kontrollváltozók az eredeti modellekkel megegyeznek; azaz először kormánypárti és ellenzéki szavazókat hasonlítottunk össze, majd bevontuk azokat a válaszadókat is, akik nem válaszoltak a kérdésre vagy nem vettek részt a legutóbbi választásokon. Az eredményeket a 2. táblázat mutatja. Ahogy az a modellek együtthatóiból látható, a kormánypárti szavazók mindkét modell eredményei szerint boldogabbak az ellenzéki szavazóknál (illetve a második modell szerint a nemszavazóknál is). Összességében tehát megállapíthatjuk hogy a korrelációk robusztusnak tekinthetők, hiszen a fő eredmények nem változnak a különböző mérési módszerek és bevont magyarázó változók esetén.

2. táblázat. A válaszadók boldogságát becsülő lineáris regressziós modellek.

	(1)	(2)
Kormánytól vett ideológiai távolság	0.023***	0.020***
	(0.005)	(0.005)
Kormánypártra szavazott ^a	0.074***	0.076***
	(0.016)	(0.016)
Nem szavazott ^a		-0.067***
		(0.024)
Szubjektív jövedelmi helyzet	0.457***	0.474***
	(0.018)	(0.019)
Másokba vetett bizalom	0.080***	0.082***
	(0.006)	(0.005)
Szociális kapcsolatok	0.201***	0.207***
	(0.010)	(0.010)
Egészségi állapot	0.421***	0.437***
	(0.015)	(0.013)
Munkanélküliség	-0.306***	-0.276***
	(0.035)	(0.029)
Vallásosság	0.044***	0.045***
	(0.004)	(0.004)
Iskolázottság	0.003	0.005
	(0.010)	(0.010)
Iskolázottság2	-0.000	-0.001*
	(0.000)	(0.000)
Nő ^b	0.105***	0.111***
	(0.013)	(0.014)
Kor	-0.049***	-0.051***
	(0.003)	(0.003)
Kor2	0.000***	0.000***
	(0.000)	(0.000)
Diszkriminált csoport tagja	-0.320***	-0.335***
	(0.034)	(0.031)
Házasság ^c	0.517***	0.516***

	(0.025)	(0.023)
Elvált ^c	-0.091***	-0.074**
	(0.034)	(0.029)
Özvegy ^c	-0.233***	-0.251***
	(0.032)	(0.031)
Konstans	3.951***	3.862***
	(0.142)	(0.124)
N	141794	180396
R-négyzet	0.242	0.250

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

^a Referencia kategória: ellenzéki

^b Referencia kategória: férfi

^c Referencia kategória: egyedülálló

A táblázat az ország- és év fix hatásokat figyelembe vevő lineáris regresszió együtthatóinak értékeit, illetve zárójelben az ország-évekre klaszterezett robusztus standard hibákat tartalmazza. Független változóként a legutóbbi választáson a kormánypártra való szavazás szerepel.

KÖVETKEZTETÉSEK

A regressziós modelljeink eredményei szerint Európában boldogabbak azok, akik a mindenkori kormánypárttal szimpatizálnak és akik kormánypártra szavaznak. A modellek kismértékű, de semmiképpen sem elhanyagolható különbséget mutatnak. Eredményeink szerint minél közelebb érzi magát valaki a nyertes párt(ok) hoz, annál inkább hatással van ez az általános hangulatára az egész választási ciklus során. Kutatásunkat úgy terveztük, hogy minél valószínűbb legyen, hogy a boldogság terén jelentkező szisztematikus különbségekre alapvetően a pártidentitás elméletből kiindulva kaphatunk magyarázatot. Eredményünk összhangban áll azzal a feltételezéssel, hogy a pártkötődés hosszútávon hathat az egyének boldogságszintjére. Arra utal, hogy hiába változott meg a pártok és szavazók közötti kapcsolat az elmúlt évtizedekben, a pártos kötődések még mindig jelentős hatással lehetnek arra, hogy hogyan gondolkodnak az emberek a politikához szűkebben és egészen tágan kapcsolódó kérdésekről.

Ez az eredmény fontos kiegészítő információt nyújthat a demokratikus elszámoltathatóságról folyó kutatások számára. Ahogy arra a PMR-ről szóló korábbi tanulmányok is utaltak (Taber–Lodge 2006; Bisgaard 2015; Claassen–Ensley 2016; Jilke 2017), eredményeink arra mutatnak rá, hogy a pártkötődés rontja az elszámoltathatóságot. Amennyiben az emberek már önmagában attól tényről boldogabbak, hogy az általuk támogatott párt kormányoz, akkor sérül a Grynaviski (2010) által meghatározott legfontosabb demokratikus elszámoltathatósági kritérium (nevezetesen, hogy az állampolgárok „képesek arra, hogy a megfelelő politikai szereplőket elismerjék vagy felelősségre vonják a közpolitikai döntéseikért” (2010: 1)). Továbbra is kérdés marad viszont, hogy – a demokratikus működést madártávlatból tekintve – az elszámoltathatóságra gyakorolt negatív hatást mennyiben ellensúlyozhatják a pártos kötődés pozitív hatásai. Hiszen a pártosságról szóló szakirodalom általános megállapítása, hogy a PMR a stabilitás fenntartásához járul hozzá. Mindazonáltal joggal feltételezhetjük, hogy az elszámoltathatóság csökken, amennyiben a két oldal boldogsága közötti különbség növekszik. Az későbbi kutatások tárgya lehet, hogy vajon különleges politikai vagy gazdasági körülmények, úgymint kétpárti verseny, vitatott választási eljárások, egypárti kormányok vagy éppen gazdasági visszaesés hozzájárulnak-e a kormánypárti és ellenzéki kötődésű szavazók boldogsága közötti különbség növekedéséhez.

Az eredményeink részben megegyeznek korábbi, önálló országokat vizsgáló kutatások eredményeivel (Patkós–Vay–Farkas 2012; Tsutsui–Yamane–Ohtake 2017), miközben részben ellentmondanak azoknak a tanulmányoknak, melyek a választások boldogságra gyakorolt rövidtávú, egy héten belül megszűnő hatását mutatták ki (Gilbert et al. 1998; Wilson–Meyers–Gilbert 2003; Pierce–Rogers–Snyder 2016). Szintén eltérnek a következtetéseink azoktól a kutatásoktól, amelyek szerint az emberek boldogságát alapvetően a személyes körülményeik és személyes életük történései határozzák meg, így a makroesemények (mint például választások, terrortámadások vagy természeti katasztrófák) – némi rövidtávú hatástól eltekintve – nem hatnak különösebben az emberek mindennapjaira és általános hangulatára (Kinari et al. 2015; Pierce–Rogers–Snyder 2016). A modelljeink arra is rávilágítottak, hogy a nem-szavazók kevésbé boldogok azoknál, akik részt vesznek a választásokon, legyen szó akár a nyertesekről, akár a vesztesekről. Ez szintén különbözik azon korábbi tanulmányok eredményeitől, amelyek nem mutattak ki szignifikáns összefüggést politikai részvétel és boldogság között (Green–Palmquist–Schickler 2004; Dolan–Metcalfe–Powdthavee 2008; Stadelmann–Steffen–Vatter 2012; Winters–Rundlett 2015), éppen ezért érdemes lenne e kérdést későbbi kutatások során részletesen is megvizsgálni.

Az eredményeink közvetetten az alapérték-elmülethez (*set-point theory*) is kapcsolódnak, illetve ellentmondanak annak. Az alapérték-elmélet szerint az egyének majdhogynem születésüktől fogva rendelkeznek egy érték-beállítódással, amely jelentősen befolyásolja az élettel való elégedettségüket, és amely értékek csak rendhagyó élethelyzetek hatására (például családtag születése vagy halála, és ehhez hasonló jelentőségű események) változnak (Headey 2006, 2008). Ennélfogva az alapérték-elmélet szerint az egyének boldogsága életük során nagyjából konstansnak tekinthető. Az empirikus eredmények viszont azt mutatják, hogy bár a boldogságszintet egyértelműen befolyásolják velünk született adottságok is, a fontos életesemények – pl. válás, megözvegyülés, munkanélküliség – tartós hatást gyakorolnak a boldogságra (ld. pl. Lucas 2007). Eredményeinkre támaszkodva egyrészt kijelenthetjük, hogy ezek a körülmények a mi számításaink szerint is szignifikánsan hatnak a boldogságszintre, másrészt, hogy ezekhez hasonlóan a választások is olyan események, amelyeknek boldogságkövetkezmenyei cáfolják az alapérték-elmélet alapján megfogalmazható várakozásokat.

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmányunkban nagy elemszámú, számos európai országot magába foglaló mintán vizsgáltuk, felfedezhető-e különbség kormánypárti és ellenzéki szimpatizánsok boldogsága között. Az eredményeink mindkét előzetes hipotézisünket igazolták. Egyrészt igazoltuk, hogy a kormánypárthoz való érzelmi kötődés magasabb boldogsággal jár együtt a releváns kontrollváltozók hatásának figyelembevételével. Továbbá kimutattuk, hogy a kormánypárti és ellenzéki szimpatizánsok boldogsága közötti különbség növekszik, minél közelebb érzik magukat a választások a pártjaikhoz. A korrelációk szignifikánsnak és robusztusnak bizonyultak számos további alternatív tesztelés során is, ahol más magyarázó változókat vagy modell specifikációt alkalmaztunk.

Tudomásunk szerint mi tettünk elsőként kísérletet arra, hogy egy nagy, nemzetközi összehasonlító mintán közvetlenül is vizsgáljuk a pártos kötődések lehetséges hatását a személyes jóllétre. Az eredményeink arra világítanak rá, hogy a politikai kötődéseknek a politika világán messze túlmutató hatásuk is elképzelhető. A választási győzelem vagy vereség megtapasztalása szignifikánsan összefügg az egyének boldogságával, és ezek a különbségek különösen jelentősek az erős pártos kötődésűek körében. Miközben az európai társadalmakban általános csökkenő tendenciát mutat mind a párttagok és a választásokon résztvevők száma, illetve azok aránya, akik közel érzik magukat bármely párthoz, a kormánypárthoz kötődés pozitív összefüggése a boldogságszinttel mégiscsak arra enged következtetni, hogy a pártos érzelmek továbbra is fontos elemei lehetnek az európai emberek identitásának.

Mindennek két különösen fontos következménye is van. Egyrészt, ahogy fentebb kifejtettük, a kormánypárti és ellenzéki oldalak közötti “boldogságzakadék” komoly kérdéseket vet fel a politikai szereplők demokratikus elszámoltathatóságával kapcsolatban. Másrészt, eredményeinkből hosszú távú “boldogságdeficitre” következtethetünk olyan pártok szimpatizánsai esetén, amelyek jó eséllyel soha nem kerülnek kormányra, mint például a kisebbségi vagy radikális pártok. Mindezekén túl, elemzésünk a boldogságkutatások számára is fontos tanulsággal szolgálhat, mivel számos európai országot tartalmazó és 12 évet felölelő mintán erősíti meg, hogy a válaszadók kora, iskolázottsága, egészségi állapota, vallásossága, jövedelme, munkaerőpiaci státusza, családi állapota, szociális élete, diszkriminált csoporthoz tartozása és mások iránti bizalma a leggyakrabban feltételezettnek megfelelően hat a személyes boldogságra.

FÜGGELÉK

F1. táblázat. Az elemzésben szereplő ország-évek.

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Ausztria	*	*	*				*
Belgium	*	*	*	*	*	*	
Bulgária			*		*	*	
Ciprus			*			*	
Csehország	*	*			*	*	*
Dánia	*	*	*	*	*	*	*
Egyesült Királyság	*	*	*	*	*	*	
Észtország				*		*	
Finnország	*	*	*	*	*	*	*
Franciaország		*	*	*	*	*	*
Görögország	*	*			*		
Hollandia	*	*		*			*
Horvátország				*			
Írország		*		*	*	*	*
Izland		*				*	
Lengyelország	*	*	*	*	*	*	*
Lettország				*			
Litvánia					*	*	*
Luxemburg	*	*					
Magyarország		*		*	*	*	*
Németország		*	*	*	*	*	*
Norvégia	*	*	*	*	*	*	*
Olaszország	*					*	
Portugália	*		*	*		*	
Románia				*			
Spanyolország	*	*	*	*	*	*	*
Svájc	*	*	*	*	*	*	*
Svédország		*	*	*	*	*	
Szlovákia		*	*		*	*	
Szlovénia	*		*	*	*	*	*

F2. táblázat. A regressziós modellekben szereplő változók leíró statisztikái. Saját készítés.

Változó	Megfigyelések	Átlag	Szórás	Min	Max
Boldogság	259509	7.24	1.998	0	10
Kormánytól vett ideológiai távolság	226986	1.838	1.606	0	8
Másokba vetett bizalom	260062	5.026	2.448	0	10
Szociális kapcsolatok	255857	2.708	0.939	1	5
Egészség	260652	3.793	0.925	1	5
Munkanélküliség	260894	0.066	0.248	0	1
Vallásosság	258859	4.722	2.994	0	10
Oktatásban töltött évek	260894	12.228	4.050	0	35
Neme	260806	1.535	0.499	1	2
Életkor	260894	47.888	18.485	13	100
Diszkriminált csoport tagja	258846	0.064	0.245	0	1
Házasság	260894	0.515	0.500	0	1
Elvált	260894	0.093	0.291	0	1
Özvegy	260894	0.093	0.290	0	1
Közel érzi magát a kormánypárthoz	125703	0.437	0.496	0	1
Szubjektív jövedelmi helyzet	255102	2.959	0.874	1	4

3 táblázat. A regressziós modellekben szereplő változók korrelációs táblája

Változók	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
(1) Boldogság	1.000															
(2) Kormánytól vett ideológiai távolság	-0.035	1.000														
(3) Jövedelmi problémák megléte	-0.351	0.050	1.000													
(4) Másokba vetett bizalom	0.274	-0.031	-0.218	1.000												
(5) Szociális aktivitás	0.219	0.006	-0.153	0.142	1.000											
(6) Egészség	0.351	-0.053	-0.227	0.182	0.228	1.000										
(7) Munkanélküliség	-0.122	0.009	0.197	-0.068	-0.031	-0.001	1.000									
(8) Vallásosság	0.034	-0.027	0.066	-0.020	-0.025	-0.087	-0.029	1.000								
(9) Iskolaévek száma	0.144	-0.017	-0.210	0.188	0.144	0.256	-0.020	-0.146	1.000							
(10) Iskolaévek négyzete	0.129	-0.008	-0.191	0.183	0.130	0.223	-0.026	-0.118	0.965	1.000						
(11) Nem	-0.009	-0.018	0.065	-0.032	-0.039	-0.067	-0.013	0.170	-0.040	-0.033	1.000					
(12) Kor	-0.114	0.050	0.054	-0.038	-0.110	-0.403	-0.123	0.195	-0.266	-0.210	0.040	1.000				
(13) Kor négyzete	-0.105	0.051	0.051	-0.038	-0.107	-0.401	-0.132	0.200	-0.304	-0.245	0.042	0.981	1.000			
(14) Diszkriminált csoport tagja	-0.103	0.043	0.102	-0.051	-0.027	-0.062	0.075	0.009	0.020	0.025	-0.001	-0.042	-0.047	1.000		
(15) Győztes párthoz közel áll	0.076	-0.105	-0.070	0.070	0.042	0.013	-0.050	0.059	0.027	0.030	-0.032	0.107	0.101	-0.028	1.000	
(16) Győztes pártra szavazott	0.027	-0.313	-0.010	-0.003	-0.001	0.006	-0.021	0.057	-0.022	-0.023	0.008	0.033	0.032	-0.045	0.535	1.000
(17) Mennyire áll közel az adott párthoz	0.006	0.138	0.031	0.008	0.048	-0.001	-0.008	0.056	0.017	0.012	-0.018	0.062	0.059	0.008	-0.012	-0.008

HIVATKOZÁSOK

- Álvarez-Díaz, Á. – González, L. – Radcliff, B. (2010) The Politics of Happiness: On the Political Determinants of Quality of Life in the American States. *The Journal of Politics*, 72 (3), 894–905. <http://dx.doi.org/10.1017/S0022381610000241>.
- Anderson, C. J. – Guillory, C. A. (1997) Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems. *The American Political Science Review*, 91 (1), 66–81. <http://dx.doi.org/10.2307/2952259>.
- Anduiza, E. – Gallego, A. – Muñoz, J. (2013) Turning a Blind Eye Experimental Evidence of Partisan Bias in Attitudes Toward Corruption. *Comparative Political Studies*, 46 (12), 1664–1692. <http://dx.doi.org/10.1177/0010414013489081>.
- Armington, K. – Isler, C. – Knöpfel, L. – Weisstanner, D. (2016) Supplement to the Comparative Political Data Set – Government Composition 1960-2014. Bern: Institute of Political Science, University of Berne. Elérhető: <http://www.cpsds-data.org/> [Letöltve:
- Bisgaard, M. (2015) Bias will find a way: Economic perceptions, attributions of blame, and partisan-motivated reasoning during crisis. *The Journal of Politics*, 77 (3), 849–860.
- Blais, A. – Gélinau, F. (2007) Winning, losing and satisfaction with democracy. *Political Studies*, 55 (2), 425–441. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00659>.
- Blais, A. – Gidengil, E. – Kilbarda, A. (2015) Partisanship, information, and perceptions of government corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, edv037.
- Blanchflower, D. G. – Oswald, A. J. (2008) Is well-being U-shaped over the life cycle? *Social Science & Medicine*, 66 (8), 1733–1749. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.01.030>.
- Bolsen, T. – Druckman, J. N. – Cook, F. L. (2014) The influence of partisan motivated reasoning on public opinion. *Political Behavior*, 36 (2), 235–262.
- Bullock, J. G. (2009) Partisan Bias and the Bayesian Ideal in the Study of Public Opinion. *The Journal of Politics*, 71 (3), 1109–1124. <http://dx.doi.org/10.1017/S0022381609090914>.
- Claassen, R. L. – Ensley, M. J. (2016) Motivated Reasoning and Yard-Sign-Stealing Partisans: Mine is a Likable Rogue, Yours is a Degenerate Criminal. *Political Behavior*, 38 (2), 317–335. <http://dx.doi.org/10.1007/s11109-015-9313-9>.
- Curini, L. – Jou, W. – Memoli, V. (2012) Satisfaction with democracy and the winner/loser debate: The role of policy preferences and past experience. *British Journal of Political Science*, 42 (02), 241–261. <http://dx.doi.org/10.1017/S0007123411000275>.
- Dalton, R. J. (2002) *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. OUP Oxford.
- Dalton, R. J. – Weldon, S. (2007) Partisanship and party system institutionalization. *Party Politics*, 13 (2), 179–196. <http://dx.doi.org/10.1177/1354068807073856>.
- Daniller, A. M. (2016) Can citizens care too much? Investment in election outcomes and perceptions of electoral legitimacy. *Electoral Studies*, 44, 151–161.
- Di Tella, R. – MacCulloch, R. (2005) Partisan social happiness. *The Review of Economic Studies*, 72 (2), 367–393.
- Dolan, P. – Metcalfe, R. – Powdthavee, N. (2008) Electing happiness: Does happiness affect voting and do elections affect happiness. *Discussion Papers in Economics*, 30.
- Dolan, P. – Peasgood, T. – White, M. (2008) Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29 (1), 94–122. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001>.
- Downs, A. (1957) An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, 65 (2), 135–150. <http://dx.doi.org/10.1086/257897>.
- Edelson, J. – Alduncin, A. – Krewson, C. – Sieja, J. A. – Uscinski, J. E. (2017) The Effect of Conspiratorial Thinking and Motivated Reasoning on Belief in Election Fraud. *Political Research Quarterly*, 1065912917721061.
- Frijters, P. – Beaton, T. (2012) The mystery of the U-shaped relationship between happiness and age. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 82 (2), 525–542. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jebo.2012.03.008>.
- Gerber, A. – Green, D. (1999) Misperceptions About Perceptual Bias. *Annual Review of Political Science*, 2 (1), 189–210. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.189>.
- Gilbert, D. T. – Pines, E. C. – Wilson, T. D. – Blumberg, S. J. – Wheatley, T. P. (1998) Immune neglect: a source of durability bias in affective forecasting. *Journal of personality and social psychology*, 75 (3), 617.
- Green, D. P. – Palmquist, B. – Schickler, E. (2004) *Partisan hearts and minds: Political parties and the social identities of voters*. Yale University Press.
- Grynaviski, J. D. (2010) *Partisan Bonds: Political Reputations and Legislative Accountability*. Cambridge University Press.

- Hartog, J. – Oosterbeek, H. (1998) Health, wealth and happiness: why pursue a higher education? *Economics of Education Review*, 17 (3), 245–256.
- Headey, B. (2006) *Happiness: Revising Set Point Theory and Dynamic Equilibrium Theory to Account for Long Term Change* (Working Paper No. 607). DIW Discussion Papers. Elérhető: <https://www.econstor.eu/handle/10419/18500>
- Headey, B. (2008) Life Goals Matter to Happiness: A Revision of Set-Point Theory. *Social Indicators Research*, 86 (2), 213–231. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-007-9138-y>.
- Inglehart, R. (2002) Gender, Aging, and Subjective Well-Being. *International Journal of Comparative Sociology*, 43 (3–5), 391–408. <http://dx.doi.org/10.1177/002071520204300309>.
- Jerit, J. – Barabas, J. (2012) Partisan perceptual bias and the information environment. *Journal of Politics*, 74 (3), 672–684.
- Jilke, S. (2017) Citizen satisfaction under changing political leadership: The role of partisan motivated reasoning. *Governance*.
- Kahan, D. M. (2016) The politically motivated reasoning paradigm, part 1: What politically motivated reasoning is and how to measure it. *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*.
- Kinari, Y. – Ohtake, F. – Kimball, M. S. – Morimoto, S. – Tsutsui, Y. (2015) Happiness before and after an election: an analysis based on a daily survey around Japan's 2009 Election.
- Kunda, Z. (1990) The case for motivated reasoning. *Psychological bulletin*, 108 (3), 480.
- Lebo, M. J. – Cassino, D. (2007) The aggregated consequences of motivated reasoning and the dynamics of partisan presidential approval. *Political Psychology*, 28 (6), 719–746. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00601.x>.
- Leeper, T. J. – Slothuus, R. (2014) Political parties, motivated reasoning, and public opinion formation. *Political Psychology*, 35 (S1), 129–156.
- Lelkes, O. (2017, szeptember 29.) Happiness over the Life Cycle: Exploring Age-specific Preferences. *Mainstreaming Ageing*. Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9781315250076-12>.
- Lewis, C. A. – Lanigan, C. – Joseph, S. – De Fockert, J. (1997) Religiosity and happiness: no evidence for an association among undergraduates. *Personality and Individual Differences*, 22 (1), 119–121. [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)88910-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(97)88910-6).
- Lewis, C. A. – Maltby, J. – Burkinshaw, S. (2000) Religion and Happiness: Still no association. *Journal of Beliefs & Values*, 21 (2), 233–236. <http://dx.doi.org/10.1080/713675504>.
- Lewis, C. A. – Maltby, J. – Day, L. (2005) Religious orientation, religious coping and happiness among UK adults. *Personality and Individual Differences*, 38 (5), 1193–1202. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.002>.
- Lucas, R. E. (2007) Adaptation and the Set-Point Model of Subjective Well-Being: Does Happiness Change After Major Life Events? *Current Directions in Psychological Science*, 16 (2), 75–79. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00479.x>.
- Mair, P. (2013) *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London ; New York: Verso.
- Patkós, V. – Vay-Farkas, E. (2012) Boldogíthat-e a politika? A kormánypártra szavazás hatása az egyéni boldogságra. *Politikatudományi Szemle*, (3), 145–164.
- Pierce, L. – Rogers, T. – Snyder, J. A. (2016) Losing hurts: the happiness impact of partisan electoral loss. *Journal of Experimental Political Science*, 3 (01), 44–59.
- Slothuus, R. – de Vreese, C. H. (2010) Political Parties, Motivated Reasoning, and Issue Framing Effects. *The Journal of Politics*, 72 (3), 630–645. <http://dx.doi.org/10.1017/S002238161000006X>.
- Stadelmann-Steffen, I. – Vatter, A. (2012) Does Satisfaction with Democracy Really Increase Happiness? Direct Democracy and Individual Satisfaction in Switzerland. *Political Behavior*, 34 (3), 535–559. <http://dx.doi.org/10.1007/s11109-011-9164-y>.
- Taber, C. S. – Lodge, M. (2006) Motivated skepticism in the evaluation of political beliefs. *American Journal of Political Science*, 50 (3), 755–769. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00214.x>.
- Tsutsui, Y. – Yamane, S. – Ohtake, F. (2017) Why are cabinet supporters happy? *Journal of Behavioral Economics and Finance*, 10, 1–6.
- Wattenberg, M. P. (1981) The Decline of Political Partisanship in the United States: Negativity or Neutrality? *American Political Science Review*, 75 (4), 941–950. <http://dx.doi.org/10.2307/1962294>.
- Wilson, T. D. – Meyers, J. – Gilbert, D. T. (2003) “How happy was I, anyway?” A retrospective impact bias. *Social Cognition*, 21 (6), 421–446.
- Winters, M. S. – Rundlett, A. (2015) The Challenges of Untangling the Relationship Between Participation and Happiness. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26 (1), 5–23. <http://dx.doi.org/10.1007/s11266-014-9500-z>.